

KRZYSZTOF NOWAKOWSKI¹

ORCID: 0000-0002-2982-5124

JOANNA STOJER-POLAŃSKA²

ORCID: 0000-0001-5599-2527

PRZEWIDYWANIE ZAGROŻENIA POWROTĄ PRZESTĘPCZOŚCIĄ AGRESYWNĄ Z PERSPEKTYWY KRYMINOLOGICZNO-PSYCHOLOGICZNEJ

Wprowadzenie

Jednym z podstawowych zadań stojących przed zarówno służbami państwowymi, jak i instytucjami systemu wymiaru sprawiedliwości jest ochrona społeczeństwa przed zagrożeniami wynikającymi z przestępczości powrotnej. Wśród wielu rodzajów czynów zabronionych na szczególną uwagę w tym zakresie zasługują tzw. przestępstwa kontaktowe, z użyciem przemocy. Przestępstwa te — określane również jako agresywne — uznawane są z perspektywy interesu społecznego za jedne z najbardziej niebezpiecznych. Dlatego też monitorowanie, przewidywanie i zapobieganie

¹ Dr Krzysztof Nowakowski — doktor nauk społecznych w dziedzinie psychologii, absolwent psychologii i socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, adiunkt w Instytucie Psychologii Akademii Ignatianum w Krakowie (Katedra Psychopatologii i Psychoprofilaktyki), autor 17 publikacji naukowych oraz ponad 20 referatów i wykładów na konferencjach krajowych i międzynarodowych. Zainteresowania badawcze: psychologia sądowa, psychologia kliniczna, psychopatologia — głównie w obszarze osobowościowych uwarunkowań przestępczości i nieprzystosowania społecznego.

Adres do korespondencji: <krzysztof.nowakowski@ignatianum.edu.pl>.

² Dr Joanna Stojer-Polańska — doktor nauk prawnych, kryminalistyk, absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego, wykładowca akademicki (m.in. SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny), popularyzatorka nauki; autorka artykułów naukowych dotyczących oddziaływania mediów na proces karny, sprawców z nietypowym *modus operandi* i sprawców działających w cyberprzestrzeni; jest redaktorem serii książek poświęconych samobójstwu oraz przypadkom kryminalnym (2016, 2018, 2019). Zainteresowania naukowe: medycyna sądowa, profilowanie sprawców zabójstw, samobójstwa, zapobieganie przemocy. Prowadzi badania interdyscyplinarne z obszaru zaginięć kryminalnych.

Adres do korespondencji: <j.stojer-polanska@swps.edu.pl>.

wystąpieniu przemocy kryminalnej to działania należące do priorytetowych w polityce penalnej państwa. Minimalizowanie ryzyka popełnienia po raz kolejny przestępstwa z użyciem przemocy wymaga nie tylko systemowej współpracy policji, wymiaru sprawiedliwości, instytucji penitencjarnych czy odpowiednich regulacji prawnych. Skuteczna praktyka prewencyjna oznacza również konieczność odwołania się do dorobku naukowego współczesnej kryminologii i psychologii sądowej, zarówno w kontekście teorii wyjaśniających zjawisko przestępczości, jak i metod przeznaczonych do oceny ryzyka przemocy.

Celem niniejszego opracowania jest ukazanie zagadnienia agresywnej przestępczości powrotnej jako złożonego problemu badawczego, wymagającego szerokiej dyskusji z udziałem zarówno przedstawicieli różnych nauk sądowych, jak i praktyków zajmujących się resocjalizacją czy prewencją kryminalną. Założono, że wykorzystanie perspektywy interdyscyplinarnej³ i zastosowanie dwutorowego sposobu analizy (ujęcie kryminologiczno-psychologiczne) pozwoli na ukazanie wielowymiarowości i wieloaspektowości tego niezwykle ważnego dla polityki penalnej zagadnienia. Weryfikacji założenia o złożoności problematyki zagrożenia powrotną przestępczością agresywną dokonano na podstawie przeglądu literatury przedmiotu, danych statystycznych oraz ujęcia *case study*.

Przestępczość agresywna w ujęciu kryminologicznym

Przestępstwa z użyciem przemocy czy też przestępstwa agresywne to terminy kryminologiczne, które nie zostały zdefiniowane wprost w treści przepisów. Kodeks karny⁴ zawiera rozdział „Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu”, jednak nie jest to jedyny rozdział, gdzie takie zachowania z użyciem przemocy się pojawiają⁵. Przestępstwo rozboju czy też znęcania się również odwołują się do stosowania przemocy, choć zawarte są w innych rozdziałach kodeksu. Poza tym istnieją również czyny zabronione opisane w innych ustawach zawierające przepisy karne penalizujące stosowanie przemocy, jak chociażby ustawa o ochronie zwierząt⁶. Chociaż przemoc oraz przestępstwa z użyciem przemocy stanowią jedno z najczęściej podejmowanych zagadnień badawczych, trzeba podkreślić, że powszechność posługiwania się pojęciem agresji czy przemocy w odniesieniu do przestępstw, nie jest powiązana z precyzyjnym wyjaśnieniem

³ Na konieczność stosowania podejścia interdyscyplinarnego przy analizie przestępczości wskazuje wielu badaczy. Zob. W. Filipkowski, E. Pływaczewski, Z. Rau, *Wybrane prawne, kryminologiczne i kryminalistyczne aspekty badań nad przestępczością w Polsce* [w:] ciż (red.), *Przestępczość w XXI wieku. Zapobieganie i zwalczanie. Problemy prawno-kryminologiczne*, Warszawa 2015, s. 30.

⁴ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny (DzU z 1997 r., nr 88, poz. 553 ze zm.; dalej jako: k.k.).

⁵ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2017, s. 239.

⁶ Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (tekst jedn. DzU z 2020 r., poz. 63).

tych pojęć⁷. W języku potocznym również są one często używane, natomiast ich interpretacja i przypisane znaczenie mogą być inne niż w kontekście prawnym. Przepięstwa agresywne to pojęcie pochodzące z języka potocznego, często rozumiane w sensie społecznym, nie prawnokarnym.

W kryminologicznej analizie tych pojęć wskazuje się na rodzaj zachowania (przemoc fizyczna, psychiczna, seksualna, ekonomiczna), intencjonalność (zamiar sprawcy, który to pojawia się przy przestępstwach umyślnych), motyw (cel działania), a także instrumentalność (gdy np. agresywne zachowania wobec przedmiotu czy zwierzęcia ma na celu zranić psychicznie czy też zastraszyć człowieka), przy czym kwestia oceny motywacji czynu przestępnego to często zadanie biegłego sądowego⁸. Pozostaje także kwestia oceny samego zachowania agresywnego: czy oceniać je subiektywnie poprzez to, co chciał osiągnąć sprawca?, czy też obiektywnie — poprzez skutek, jaki powstał?⁹ Będzie to szczególnie istotne w sytuacji, kiedy ze strony ofiary pojawia się zgoda na zachowania agresywne lub brak świadomości stania się pokrzywdzonym (np. przy zachowaniach seksualnych związanych ze stosowaniem przemocy na zasadzie zgody obu stron, przy przemocy akceptowanej kulturowo czy w sytuacji, kiedy ofiara nie jest świadoma w sensie prawnym, że stała się ofiarą przemocy bądź próbuje usprawiedliwiać sprawcę).

Przyczyny przestępczości agresywnej

Przewidywanie i skuteczne karanie zachowań przestępczych oraz zapobieganie takim zachowaniom wymaga poznania ich genezy. Prowadząc rozważania nad przestępczością, analizuje się zatem przede wszystkim przyczyny popełniania przestępstw¹⁰. Istnieje wiele teorii kryminologicznych, które próbują odpowiedzieć na ogólne pytanie, dlaczego człowiek narusza normy prawne¹¹. Powstały również teorie tzw. średniego zasięgu, wyjaśniające mechanizmy konkretnych zachowań antyspołecznych, jak chociażby przestępczości z użyciem przemocy. Wśród tych teorii pojawiają się koncepcje oparte na czynnikach biologicznych, poszukujące genetycznych skłonności do stosowania przemocy¹² oraz koncepcje sytuacyjne, związane choćby z planowaniem przestrzennym, według których należy

⁷ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2007, s. 259; B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2016, s. 725.

⁸ T. Jaśkiewicz-Obydzińska, *Psychologiczna ocena osoby sprawcy czynu zabronionego* [w:] J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, M. Najda, *Psychologia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2010, s. 345.

⁹ M. Kuć, *Wiktymologia*, Warszawa 2015, s. 73; B. Hołyst, *Wiktymologia*, Warszawa 2011, s. 843.

¹⁰ B. Hołyst, *Kryminologia...*, wyd. cyt., s. 819.

¹¹ Przykładem takiej ogólnej teorii przestępczości jest koncepcja kontroli społecznej T.W. Hirschiego przedstawiona w pracy *Causes of delinquency*, Berkeley 1969.

¹² M. Gottschalk, L. Ellis, *Evolutionary and Genetic Explanations of Violent Crime* [w:] C.J. Ferguson, *Violent crime: Clinical and social implications*, New York 2010, s. 57–74.

tak projektować miasta, aby uniemożliwić popełnienie przestępstwa poprzez niestwarzanie okazji do kradzieży, rozboju¹³ czy zamachu terrorystycznego¹⁴.

Ogólnie możemy podzielić przyczyny przestępczości na takie, które są związane z cechami człowieka (np. zaburzenia psychiczne, wysoki poziom cech psychopatycznych i agresywności), z wpływem środowiska, w którym człowiek funkcjonuje (np. uprzednia karalność rodziców, przynależność do subkultury przestępczej, zamieszkanie w dużym mieście), z okazją do popełnienia przestępstwa (np. niepilnowany obiekt będący potencjalnie przedmiotem kradzieży) oraz czynnikami sytuacyjnymi (np. upojenie alkoholowe, stres wywołany zachowaniem drugiej osoby). Czynniki te rzadko występują samodzielnie. Trudno też jest oddzielić wpływ jednych czynników od drugich, dlatego też współczesna analiza kryminologiczna wymaga raczej badania ich konfiguracji niż każdego czynnika z osobna. W etiologii przestępstwa konieczne jest również uwzględnienie interakcji sprawca — ofiara — czyn zabroniony, a także analiza motywu. Są takie przestępstwa, także z użyciem przemocy, w których rola ofiary jest bardzo istotna. Rola ta może polegać na ułatwieniu popełnienia przestępstwa bądź braku reakcji na nie, co może prowadzić do przekonania sprawcy o bezkarności tego zachowania albo jego „legalizowaniu”. To zaś prowadzi do powstania tak zwanej ciemnej liczby przestępstw¹⁵. Poszukiwanie uwarunkowań przestępczości — a przestępczości agresywnej w szczególności — wymaga zatem analizy nie tylko czynników stojących po stronie sprawcy, ale także ofiary i pod kątem występowania cech powodujących wiktyimizację u danej osoby¹⁶.

Zmiany w polityce penalnej — w kierunku prewencji przemocy kryminalnej

Przewidywanie ryzyka ponownego popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy oraz opracowanie narzędzi umożliwiających skuteczną diagnozę i prewencję agresywnej przestępczości kryminalnej stanowi jedno z podstawowych wyzwań stojących przed współczesną polityką kryminalną¹⁷. Nacisk na ocenę ryzyka przemocy kryminalnej bez-

¹³ Zob. J. Czapska (red.), *Zapobieganie przestępczości przez kształtowanie przestrzeni. Teoria — badania — praktyka*, Kraków 2012.

¹⁴ A. Jasiński, *Architektura w czasach terroryzmu. Miasto — przestrzeń publiczna — budynek*, Warszawa 2013.

¹⁵ K. Gwóźdź, *I żyją długo i „szczęśliwie”, czyli gdy ofiara nie chce pomocy* [w:] J. Stojer-Polańska (red.), *Przypadki kryminalne. Ciemna liczba przestępstw przeciwko kobietom*, Poznań 2019, s. 202.

¹⁶ B. Hołyst, *Wiktymologia...*, wyd. cyt., s. 47; E. Bieńkowska, *Wiktymologia*, Warszawa 2018, s. 51–63.

¹⁷ W polskim prawodawstwie konieczność prowadzenia oceny zagrożenia ponownym aktem przemocy wynika m.in. z zapisów ustawy z 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających

pośrednio wynika z założeń tzw. nowej penologii. Zgodnie z tym ujęciem za priorytetowe zadanie wymiaru sprawiedliwości uznawana jest ochrona społeczeństwa przed przestępczością (w tym szczególnie przestępczością powrotną), zapewnienie bezpieczeństwa i redukcja szkód będących następstwem naruszania norm prawnych. W konsekwencji przyjmuje się, że polityka penalna państwa powinna koncentrować się na określeniu grup ryzyka wśród sprawców przestępstw oraz minimalizowaniu, monitorowaniu i zarządzaniu (*risk management*) ryzykiem przestępczości powrotnej¹⁸. Z kolei potrzeba skonstruowania skutecznych, obiektywnych i rzetelnych metod, pozwalających na ocenę ryzyka recydywy, pojawiła się w kontekście powstałego w latach 70. ubiegłego stulecia podejścia nazywanego polityką kryminalną opartą na dowodach naukowych (*evidence-based criminal policy*). Podejście to wskazało na konieczność prowadzenia systematycznych badań naukowych w celu oceny skuteczności poszczególnych oddziaływań czy też programów penitencjarnych, korekcyjnych i resocjalizacyjnych¹⁹. W myśl założeń polityki kryminalnej opartej na dowodach naukowych również szacowanie zagrożenia ponownym przestępstwem powinno spełniać naukowe standardy, a także odwoływać się do danych pochodzących z badań empirycznych.

Czynniki ryzyka i czynniki ochronne przemocy kryminalnej

Wymagania wynikające z kierunku zmian w ocenie ryzyka przestępczości powrotnej doprowadziły do pojawienia się — niejako w odpowiedzi — nurtu określanego jako *risk assessment*. Podstawowym celem tego podejścia jest opracowanie procedur, metod i narzędzi przeznaczonych do oszacowania prawdopodobieństwa wystąpienia zachowania z użyciem przemocy, agresywnego i nakierowanego na wyrządzenie krzywdy ofierze. Dla tak rozumianej oceny ryzyka przemocy kryminalnej kluczowe jest wskazanie czynników ryzyka²⁰, których obecność podwyższa

zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (DzU z 2014 r., poz. 24 ze zm.), gdzie w art. 1 jest mowa o „wysokim prawdopodobieństwie popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej”.

¹⁸ D. Wójcik, *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w Działaniu” 2013, t. 16, s. 60–62.

¹⁹ B. Stańdo-Kawecka, *O koncepcji resocjalizacji w polskiej literaturze naukowej polemicznie*, „Probacja” 2010, t. 1, s. 114–118. Zob. D. Wójcik, *Stosowanie...*, wyd. cyt., s. 60.

²⁰ Samo pojęcie czynników ryzyka posiada znacznie szersze zastosowanie i jest używane m.in. w medycynie czy psychopatologii na określenie różnego rodzaju i pochodzenia czynników zwiększających prawdopodobieństwo rozwoju u jednostki choroby lub zaburzenia — zob. J.N. Butcher, J.M. Hooley, S. Mineka, *Psychologia zaburzeń. DSM-5*, tłum. S. Pikiel, A. Sawicka-Chrapkiewicz, Sopot 2017, s. 191.

zagrożenie pojawienia się przemocy kryminalnej u danej osoby. Czynniki ryzyka mają zróżnicowane pochodzenie — związane są z samym ocenianym (np. jego cechami osobowości, postawami, historią i stylem życia, zaburzeniami psychicznymi), jak też i ulokowane są w jego otoczeniu społecznym, rodzinnym czy środowisku, gdzie potencjalnie będzie przebywał po opuszczeniu instytucji izolacyjnej. Tradycyjnie przyjmuje się podział na czynniki ryzyka o charakterze statycznym i dynamicznym²¹. Do pierwszej grupy zaliczane są wszystkie te, które wyróżnia względna stabilność i niezmienność, a także powiązanie z indywidualną historią popełnionych wcześniej przestępstw, życiorysem oraz doświadczeniami życiowymi. Przykładem czynnika ryzyka tego typu może być wczesny wiek pierwszego przestępstwa lub uprzednia karalność. Z kolei dynamiczne czynniki ryzyka bardziej odnoszą się do aktualnej sytuacji sprawcy. Zakłada się również, że ich nasilenie może być zmienne oraz mogą ulegać one osłabieniu na skutek podejmowanych oddziaływań instytucjonalnych. Przykładowym dynamicznym czynnikiem ryzyka będą przekonania sprawcy dotyczące innych ludzi oraz ofiar popełnionych przestępstw lub motywacja do zmiany zachowania.

W literaturze przedmiotu coraz częściej podkreśla się, że — oprócz czynników ryzyka — ocena zagrożenia aktami przemocy powinna uwzględniać obecność czynników ochronnych. Czynniki ochronne obniżają prawdopodobieństwo pojawienia się niepożądanego zachowania agresywnego, tym samym hamując lub ograniczając negatywny wpływ czynników ryzyka²². Podobnie jak czynniki ryzyka, czynniki ochronne mogą mieć zarówno podmiotowy, wewnętrzny i indywidualny charakter (np. wysoka inteligencja, umiejętność radzenia sobie ze stresem), jak i pochodzić ze środowiska społecznego danej jednostki (np. nieformalna kontrola społeczna w miejscu zamieszkania, brak aktów przemocy w sąsiedztwie, utrzymywanie relacji z osobami niezdemoralizowanymi i dobrze przystosowanymi). Wzięcie pod uwagę w ogólnej ocenie zagrożenia przemocą kryminalną czynników ochronnych umożliwia przeprowadzenie bardziej wieloaspektowej diagnozy z włączeniem danych o potencjalnych mocnych stronach i niezaburzonych obszarach funkcjonowania sprawcy. Ten element tzw. diagnozy pozytywnej wydaje się mieć znaczenie nie tylko w szacowaniu ryzyka przemocy, ale również w kontekście lepszego dopasowywania oddziaływań i programów korekcyjno-resocjalizacyjnych — szczególnie wobec nieletnich czy młodocianych²³.

²¹ T. Brennan, W. Dieterich, B. Ehret, *Evaluating the predictive validity of the compas risk and needs assessment system*, "Criminal Justice and Behavior" 2009, Vol. 36, No. 1, s. 21–40. Zob. D. Wójcik, *Stosowanie...*, wyd. cyt., s. 63; B. Stańdo-Kawecka, *O koncepcji...*, wyd. cyt., s. 119–122.

²² F. Lösel, D.P. Farrington, *Direct protective and buffering protective factors in the development of youth violence*, "American Journal of Preventive Medicine" 2012, Vol. 43 (2S1), s. 9.

²³ Zob. K. Nowakowski, M. Banasik, *Protective factors: theoretical assumptions, measurement tools and diagnostic efficacy of the construct in risk assessment of violence in youth*, "Problems of Forensic Sciences" 2017, Vol. 109 (CIX), s. 46.

Metody oceny ryzyka przemocy kryminalnej

W ujęciu *risk assessment* czynniki ryzyka — i powiązane z nimi czynniki ochronne — wyznaczają punkty odniesienia, na podstawie których dokonywana jest ocena prawdopodobieństwa ponownego wystąpienia przestępczości agresywnej. Narzędzia diagnostyczno-prognostyczne skonstruowane na bazie tego modelu należą do dwóch podstawowych podejść w ocenie ryzyka przemocy: aktuarialnego oraz nurtu ustrukturuwanej profesjonalnej oceny (*Structured Professional Judgement*; dalej jako: SPJ). Oprócz metod opartych na danych empirycznych (aktuarialnych i podejścia SPJ) w praktyce diagnostycznej obecne jest również trzecie, chronologicznie pierwotne podejście, jakim jest ocena kliniczna dokonywana przez specjalistę opierającego się na metodach klinicznych, wiedzy i praktyce zawodowej²⁴. Ocena kliniczna, metody aktuarialne oraz ustrukturuwane łącznie określają ramy dla dokonywania oszacowań w zakresie prawdopodobieństwa pojawienia się przemocy kryminalnej.

Metody aktuarialne to skale złożone z czynników ryzyka korelujących z agresywnymi zachowaniami antyspołecznymi. Prognoza dokonywana na podstawie metod aktuarialnych odwołuje się z reguły do czynników statycznych, historycznych, związanych z przeszłością ocenianego. Przykładowymi narzędziami tego rodzaju są:

- STATIC-99²⁵ — złożone z 10 pozycji diagnostycznych narzędzie przeznaczone do oceny ryzyka wystąpienia ponownej przemocy seksualnej u dorosłych mężczyzn — sprawców przestępstw seksualnych; korelujące z recydywą seksualną czynniki ryzyka odnoszą się do właściwości demograficznych, wcześniejszej karalności oraz charakterystyki ofiar, w ocenie uwzględnia się zarówno przestępstwa seksualne kontaktowe, jak i bezkontaktowe.
- VRAG²⁶ (*Violence Risk Appraisal Guide*) — skala oceny umożliwiająca przewidywanie powrotnej przestępczości agresywnej; predykcji recydywy kryminalnej z użyciem przemocy dokonuje się na podstawie czynników demograficzno-społecznych oraz historii popełnionych przestępstw.

²⁴ D. Modrzejewska-Wójcik, G. Mącznik, *Zarządzanie ryzykiem — prawne, kliniczne i praktyczne kryteria oceny zagrożenia popełnienia kolejnego czynu zabronionego przez niepoczytalnego sprawcę* [w:] B. Gulla, I. Niewiadomska, M. Wysocka-Pleczyk (red.), *Białe plamy w psychologii sądowej*, Kraków 2010, s. 279–280; J.K. Gierowski, *Uwagi psychologa sądowego o możliwości opiniowania o stopniu zagrożenia u osób objętych ustawą z 22 listopada 2013 r.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, t. 82, s. 26–27.

²⁵ Polskojęzyczna wersja podręcznika do STATIC-99R jest dostępna online na stronie internetowej Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego — zob. A. Harris i in., *Zasady kodowania STATIC-99. Poprawione — 2003*, tłumaczenie polskie i adaptacja do polskiego systemu sprawiedliwości karnej Filip Szumski, <www.static99.org/pdfdocs/Polish_coding_manual.pdf>, 13 listopada 2020 r.

²⁶ V.L. Quinsey i in., *Violent offenders: Appraising and managing risk*, Washington DC 1998.

Ze względu na łatwość stosowania, przejrzyste zasady kodowania, obiektywizm i zakorzenienie w danych empirycznych metody aktuarialne wydawały się obiecującym narzędziem w praktyce penitencjarnej, eliminującym słabe strony oceny klinicznej — w dużym stopniu zależnej od poziomu wiedzy i doświadczenia oceniającego. Niemniej jednak skupienie się na danych niezmiennych, historycznych, a także brak wychwytywania indywidualnych zmian w zachowaniu diagnozowanego oraz nasileniu czynników ryzyka spowodowały, że do poglądu o zastąpieniu oceny klinicznej przez narzędzia aktuarialne zaczęto podchodzić z ostrożnością²⁷.

Krytyka metod aktuarialnych²⁸ doprowadziła do powstania alternatywnego wobec metod aktuarialnych sposobu pomiaru zagrożenia przestępczością agresywną — SPJ. Wywodzący się z Kanady nurt SPJ łączy w sobie dbałość o standardy metodologiczne ujęcia aktuarialnego z elastycznością i indywidualizacją, jaką zapewnia ocena kliniczna²⁹. Ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa agresywnego ujmowane jest tutaj jako zmienne w czasie, o zróżnicowanym nasileniu, ma dynamiczny charakter, a także zależy od kontekstu sytuacyjnego i okoliczności³⁰. Szacowanie prawdopodobieństwa wystąpienia aktu przemocy dokonywane jest w nurcie SPJ na podstawie narzędzi zawierających listy empirycznie zweryfikowanych czynników ryzyka, zarówno statycznych, jak i dynamicznych. Tak skonstruowane metody diagnostyczno-prognostyczne pozwalają na włączenie do oceny danych związanych ze zmianami zachodzącymi w wyniku terapii lub leczenia oraz umożliwiają określenie struktury czynników ryzyka, ich zróżnicowanej wagi, nasilenia czy też powiązań pomiędzy nimi.

Wśród narzędzi należących do nurtu SPJ, najczęściej stosowanych w praktyce diagnostycznej, można wskazać:

— HCR-20 (*Historical/Clinical Risk*³¹) — jedna z pierwszych skal pomiarowych oceny ryzyka ponownego wystąpienia zachowań z użyciem przemocy u dorosłych sprawców przestępstw oraz pacjentów sądowo-psychiatrycznych; zawiera 20 pozycji diagnostycznych będących czynnikami ryzyka przemocy, pogrupowanych w trzy kategorie: czynniki historyczne/H, kliniczne/C i związane z przyszłym ryzykiem/R. Z kolei holenderski SAPROF (*Structured Assessment of Protective Factors*; dalej jako: SAPROF)³² przeznaczony do pomiaru czynników ochronnych (wewnętrznych, motywacyjnych i zewnętrznych) w połączeniu

²⁷ Zob. J.K. Gierowski, *Uwagi...*, wyd. cyt., s. 31.

²⁸ S. Sreenivasan i in., *Actuarial Risk Assessment Models: A Review Of Critical Issues Related To Violence and Sex-Offender Recidivism Assessments*, "The Journal of the American Academy of Psychiatry and Law" 2000, Vol. 28, s. 438-448.

²⁹ D. Modrzejewska-Wójcik, G. Mącznik, *Zarządzanie...*, wyd. cyt., s. 281.

³⁰ J.K. Gierowski, *Czynniki ryzyka przemocy i psychopatyczne zaburzenia osobowości u sprawców przestępstw seksualnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, t. 64/65, s. 22.

³¹ C.D. Webster i in., *HCR-20. Assessing the risk of violence. Version 2*, British Columbia 1997.

³² V. de Vogel i in., *SAPROF — wytyczne do oceny czynników ochronnych dotyczących ryzyka przemocy*, tłum. M. Nowopolski i in., Utrecht 2016.

z HCR-20 umożliwia dokonywanie oceny ryzyka przemocy kryminalnej w sposób zintegrowany i bardziej kompleksowy.

- SVR-20 (*Sexual Violence Risk*³³) — narzędzie do ustrukturuwanej oceny ryzyka przemocy seksualnej wśród sprawców przestępstw seksualnych; składa się z 20 pozycji umieszczonych w trzech obszarach diagnostycznych: 1) przystosowanie psychospołeczne, 2) przestępstwa seksualne, 3) przyszłe plany.

Zarówno w psychiatrii, jak i psychologii sądowej zgodnie podzielane jest stanowisko, iż przewidywanie ponownego wystąpienia zachowania z użyciem przemocy i jednocześnie łamiącego normy prawne należy do najtrudniejszych zadań stojących przed opiniującymi w tym zakresie specjalistami³⁴. Pomimo postępu, jaki dokonał się w metodach oceny ryzyka, możliwości prognostyczne dotyczące przestępczości agresywnej — a co za tym idzie również zarządzanie ryzykiem — wciąż napotykają na liczne ograniczenia. Niemniej jednak wydaje się, że obecnie w obszarze *risk assessment* perspektywę rozwojową wyznacza nurt SPJ. Pomimo pewnych ograniczeń (związanych z np. umocowaniem teoretycznym narzędzi), ustrukturuwane metody oceny wydają się najbardziej użyteczne w szacowaniu ryzyka przemocy dokonywanym w warunkach sądowych i klinicznych. Są to narzędzia oferujące szerokie możliwości diagnostyczno-prognostyczne, przeznaczone dla różnych grup ryzyka (dorośli sprawcy przestępstw agresywnych, seksualnych, nieletni, pacjenci sądowo-psychiatryczni, kobiety — sprawcy przestępstw), z perspektywą wykorzystania zarówno w praktyce penitencjarnej, jak i stosowaniu środków zabezpieczających. W porównaniu do metod aktuarialnych, stosunkowo skutecznych przy przewidywaniu prawdopodobieństwa recydywy w określonym przedziale czasowym u danej kategorii sprawców³⁵, SPJ pozwala na zindywidualizowanie diagnozy i dopasowanie oceny do zmian zachodzących w czasie instytucjonalizacji więziennej bądź medycznej. Tego typu ocena nie tylko oznacza oszacowanie poziomu prawdopodobieństwa agresywnego czynu zabronionego w kategoriach niski — średni — wysoki, ale daje podstawy do działań związanych z monitorowaniem i zarządzaniem ryzykiem przemocy³⁶. Dane z najnowszych badań przemawiają za większą, niż metody aktuarialne, trafnością diagnozy przy użyciu narzędzi SPJ w kontekście przewidywania zagrożenia przemocą³⁷. Podejście SPJ względnie najlepiej oddaje współczesne rozumienie terminu „ryzyko” jako dynamicznego, o zmiennym nasileniu i zależnym od kontekstu³⁸. Wreszcie

³³ D.P. Boer i in., *Manual for the Sexual Violence Risk — 20: Professional guidelines for assessing risk of sexual violence*, Vancouver 1997.

³⁴ J.K. Gierowski, *Uwagi...*, wyd. cyt., s. 21.

³⁵ L.A. Craig, K.D. Browne, *Metody oceny ryzyka recydywy przestępstw seksualnych*, „Dziecko krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2007, t. 6, nr 1, s. 26–28.

³⁶ J.K. Gierowski, *Uwagi...*, wyd. cyt., s. 37–38.

³⁷ J.K. Cartwright i in., *Predictive validity of HCR-20, START, and static-99R assessments in predicting institutional aggression among sexual offenders*, “Law and Human Behavior” 2018, Vol. 42, No. 1, s. 13–25.

³⁸ J.K. Gierowski, *Czynniki...*, wyd. cyt., s. 22.

dzięki włączeniu do procesu oceny czynników ochronnych (na co pozwala chociażby SAPROF) przewidywanie ryzyka, a także podejmowanie konkretnych działań zapobiegawczych, korekcyjnych czy leczniczo-terapeutycznych wydaje się dużo bardziej całościowe i indywidualnie dopasowane³⁹.

Powrotność do przestępstwa agresywnego — skala zjawiska

Poza doskonaleniem metod i narzędzi przeznaczonych do oceny ryzyka przemocy kryminalnej, skuteczna polityka państwa w tym zakresie wymaga również bieżącego monitorowania zmian w skali recydywy przestępstw agresywnych. Zagrożenie ponownym popełnieniem przestępstwa agresywnego należy rozpatrywać w szerszym kontekście — jako zagadnienie dotyczące problematyki powrotności do przestępstwa w ogóle. Warto przypomnieć, że art. 64 k.k. definiuje pojęcie recydywy w sposób następujący:

„§ 1. Jeżeli sprawca skazany za przestępstwo umyślne na karę pozbawienia wolności popełnia w ciągu 5 lat po odbyciu co najmniej 6 miesięcy kary umyślne przestępstwo podobne do przestępstwa, za które był już skazany, sąd może wymierzyć karę przewidzianą za przypisane sprawcy przestępstwo w wysokości do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę.

§ 2. Jeżeli sprawca uprzednio skazany w warunkach określonych w § 1, który odbył łącznie co najmniej rok kary pozbawienia wolności i w ciągu 5 lat po odbyciu w całości lub części ostatniej kary popełnia ponownie umyślne przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu, przestępstwo zgwałcenia, rozboju, kradzieży z włamaniem lub inne przestępstwo przeciwko mieniu popełnione z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia, sąd wymierza karę pozbawienia wolności przewidzianą za przypisane przestępstwo w wysokości powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia, a może ją wymierzyć do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę.

§ 3. Przewidziane w § 1 lub 2 podwyższenie górnego ustawowego zagrożenia nie dotyczy zbrodni”.

Przepis ten dotyczy więc zwiększenia dolegliwości kary w konkretnej sytuacji, takiej jak opisano powyżej. Kodeks karny nie zajmuje się powtórnością czynu przestępnego w innym aspekcie, informuje tylko o skutkach konkretnego zachowania osoby. Niemniej jednak warto zaznaczyć, że przytoczone zapisy dotyczące sankcji karnych związanych z recydywą zwiększają ich surowość w przypadku ponownego popełnienia przestępstwa, jeżeli nastąpiło ono z użyciem przemocy.

Dane dotyczące skali zjawiska przestępczości powrotnej udostępniane są przez Służbę Więzienną w raportach rocznych. Zestawienie statystyczne za rok 2018 odnoszące się do liczby osadzonych, którzy ponownie odbywają karę pozbawienia wolności, zawiera tabela 1.

³⁹ Można oczekiwać, że dzięki pojawieniu się tłumaczeń narzędzi typu HCR-20 v.3 i SAPROF coraz częściej będą one również wykorzystywane w ocenie ryzyka dokonywanej w polskiej praktyce sądowej, klinicznej i penitencjarnej.

Tabela 1

Skazani według powrotności do zakładu karnego w Polsce w latach 2017–2018

Ogółem		Ogółem		W warunkach art. 64 k.k.			Pozostali		
		2017 r.	2018 r.	ogółem	w tym		ogółem	w tym	
					kobiety	młodo- ciani		kobiety	młodo- ciani
		37 597	36 833	22 653	359	8	14 180	455	86
w tym	art.64 § 1	18 244	17 762	17 762	318	7	0	0	0
	art. 64 § 2	4965	4891	4891	41	1	0	0	0
skazani odbywający zasadniczą karę pozbawienia wolności po raz	drugi	21 296	21 107	11 392	191	7	9715	322	77
	trzeci	9321	9086	6236	85	1	2850	91	7
	czwarty	4097	3908	2932	42	0	976	24	1
	piąty	1528	1463	1118	15	0	345	7	0
	szósty	692	671	519	13	0	152	4	0
	siódmy i więcej	663	598	456	13	0	142	7	1

Źródło: Biuro Informacji i Statystyki CZSW, *Roczna informacja statystyczna za rok 2018*, s. 23, <<https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>>, 26 listopada 2020 r.

Powyższe opracowanie statystyczne wskazuje na niewielki spadek przestępczości powrotnej w 2018 r. w porównaniu do 2017 r. Z kolei z danych uzyskanych od rzecznika prasowego dyrektora generalnego Służby Więziennej wynika, że spośród ogólnej liczby ponownie skazanych (stanowiących około 34% populacji osadzonych) w ciągu roku od zwolnienia z jednostki penitencjarnej powtórnie do zakładu karnego trafia 25%, zaś w okresie od roku do pięciu lat — 58% (dane obrazujące stan na dzień 31 października 2019 r.).

Przytoczone statystyki nie oddają skali zjawiska recydywy z uwzględnieniem rodzaju czynów zabronionych, w tym ponowienia przestępstw agresywnych. W tym miejscu należy zauważyć, że bardzo trudno jest obliczyć powrotność w kontekście powrotności do konkretnego przestępstwa, ponieważ zdarzają się skazania za kilka przestępstw — zarówno z użyciem przemocy, jak i bez — oraz zdarza się tak, że dopiero w trakcie śledztwa/dochodzenia czy też dopiero procesu karnego ujawnione, wykryte i osądzone zostają przestępstwa popełnione przed tym przestępstwem głównym, w zakresie którego postępowanie się toczy. Przykładowo: toczy się sprawa o zabójstwo popełnione przez pana X w 2014 r., natomiast w trakcie postępowania okazuje się, że w 2011 r. dopuścił się on rozboju oraz usiłowania zabójstwa, które pozostawały do tej pory nieujawnione. Mówimy więc o powrotności do przestępstwa, ale w rozumieniu społecznym, nie karnym, ponieważ za wcześniejsze czyny nie został on ukarany.

Próbując odpowiedzieć na pytanie o skalę problemu powrotnej przestępczości agresywnej, wydaje się, że w tym zakresie analiza nie powinna opierać się tylko na danych statystycznych opracowywanych przez służby

mundurowe, takie jak Policja czy Służba Więzienia, ale uwzględniać również istnienie ciemnej liczby przestępstw, dokonywanych także wielokrotnie przez tych samych sprawców.

Problem „ciemnej liczby” w przewidywaniu ponownego popełnienia przestępstwa agresywnego

W kontekście oceny poziomu zagrożenia zarówno pierwszym, jak i ponownym aktem przemocy kryminalnej, często pojawia się problem przestępczości niezgłoszonej. Oznacza to, że część aktów przemocy pozostaje przestępstwami niezgłoszonymi, które nie są wliczane do statystyk kryminalnych, również przy obliczaniu tzw. wskaźnika recydywy⁴⁰. W ten sposób obok przemocy kryminalnej ujawnionej — której rozpowszechnienie ujawniają statystyki — równoległe funkcjonuje tzw. ciemna liczba przestępstw. Wiedza o niezgłoszonym przestępstwie agresywnym dostępna jest wówczas nie organom ścigania, a jedynie sprawcy oraz ofierze, jeśli zdarzenie przeżyła — w ciemnej liczbie zdarzeń znajdują się bowiem także zabójstwa⁴¹. Zjawisko ciemnej liczby dotyczy również sytuacji, kiedy konkretny człowiek ma wiedzę dotyczącą skłonności do przemocy stosowanej przez bliskich albo wręcz staje się nią pokrzywdzony, a jednak nie dokonuje zawiadomienia.

Wiele osób doświadcza przemocy, często wielokrotnie podczas swojego życia. Z praktyki sądowej i analizy przypadków wynika, że jeśli sprawcy stosujący przemoc zostają skazani, to nie zawsze za czyny związane z przemocą. Bywa tak, że łatwiej udowodnić przestępstwa przeciwko mieniu niż stosowanie przemocy w rodzinie⁴², trudno też udowodnić przemoc psychiczną oraz przemoc seksualną⁴³. W obszarze przemocy seksualnej wiele przestępstw pozostaje nieujawnionych z powodów takich jak poczucie wstydu ofiary, brak świadomości skrzywdzenia czy też nieudolność organów ścigania w zakresie przyjmowania zawiadomień o przestępstwach seksualnych, co może się wiązać z obawą przed wtórną wiktymizacją.

⁴⁰ Zob. opisany wyżej *case study*, gdzie pojawił się problem braku uprzedniego zawiadomienia i przedawnienia przestępstwa, kiedy ofiara zgłosiła czyn po wielu latach, dowiedziała się bowiem, że sprawca nadal popełniał przestępstwa wobec innych osób — O. Kocaj, *Przestępstwa seksualne — problemy wykrywczo-dowodowe* [w:] J. Stojer-Polańska (red.), *Przypadki kryminalne. Ciemna liczba przestępstw jako problem interdyscyplinarny*, Poznań 2018, s. 177.

⁴¹ D. Piniewska-Róg, J. Stojer-Polańska, B. Michalec, *Różne oblicza ciemnej liczby zabójstw* [w:] J. Stojer-Polańska (red.), *Przypadki kryminalne. Współpraca interdyscyplinarna przy badaniu ciemnej liczby przestępstw*, Poznań 2016, s. 68.

⁴² O trudnościach proceduralnych związanych ze skazaniem za przemoc w rodzinie zob. K. Gwóźdź, *I żyją długo i „szczęśliwie”, czyli gdy ofiara nie chce pomocy* [w:] J. Stojer-Polańska (red.), *Przypadki kryminalne. Ciemna liczba przestępstw przeciwko kobietom...*, wyd. cyt., s. 204 i nast.

⁴³ E. Wach, *Specyfika przestępstw seksualnych z wykorzystaniem tzw. pigulek gwałtu* [w:] tamże, s. 94 i nast.

Spoleczny odbiór zagrożenia przestępczością agresywną

Problem „ciemnej liczby” można rozpatrywać z bardzo szerokiej perspektywy — jako zjawisko powiązane ze społeczną percepcją zagrożeń wynikających z przestępczości. Ocena zagrożenia przestępczością przekłada się na społeczne oczekiwania wobec zwalczania przestępczości i oczekiwania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa⁴⁴. Poziom społecznego lęku przed przestępczością agresywną związany jest z oczekiwaniami sprawnego działania państwa w tym zakresie oraz poczuciem bezpieczeństwa zapewnianego „systemowo”. Zarówno poczucie bezpieczeństwa, jak i faktyczne (systemowe) bezpieczeństwo, wpływają tym samym na zachowania jednostki⁴⁵ oraz jej ryzyko wiktymizacyjne.

Gavin de Becker, twórca systemu analizy ryzyka MOSAIC⁴⁶, w książce *Dar strachu* argumentuje, że ludzie są w stanie przewidzieć zagrożenia wynikające z przestępczości⁴⁷. Chodzi o przewidywanie tych zagrożeń związanych z przemocą, które ich bezpośrednio dotyczą i pochodzą najczęściej od znanych im osób. Narzędzia, które pozwalają potencjalnej ofierze ocenić, na ile realne jest zagrożenie przemocą ze strony konkretnej osoby — takie jak MOSAIC — to jednak tylko jeden z elementów niezbędnych do budowy społecznego poczucia bezpieczeństwa. Dopiero sprawne działania pozostałych elementów systemu (w tym zapobieganie popełnianiu przestępstw poprzez prewencyjne, profilaktyczne i operacyjno-rozpoznawcze działania policji) umożliwi zmniejszenie poziomu zagrożenia przestępczością agresywną, zwrótnie przyczyniając się do podniesienia społecznego poczucia bezpieczeństwa.

⁴⁴ J. Czapska, *Realistyczna triada, czyli jak można badać koordynację lokalnych działań na rzecz bezpieczeństwa* [w:] taż (red.), *Koordinacja działań lokalnych na rzecz bezpieczeństwa*, Kraków 2014, s. 9.

⁴⁵ K. Sessar, *Podstawowe założenia projektu Insecurities in European Cities z punktu widzenia kryminologii oraz socjologii miast* [w:] K. Krajewski (red.), *Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich*, Kraków 2008, s. 27.

⁴⁶ Perspektywę ofiary w analizie ryzyka przemocy uwzględnia system analizy MOSAIC (opis i zasady stosowania metody dostępne na stronie: *MOSAIC threat assessment systems*, <<https://www.mosaicmethod.com/>>, 26 listopada 2020 r.). W kontekście tego systemu oceny w szczególności warto rozważać użycie testów dotyczących przemocy z rodzinie, gdyż jest to jedno z częściej popełnianych w Polsce przestępstw, czego jednak nie odzwierciedlają statystyki przestępczości. Metoda została dopasowana do warunków amerykańskich, gdzie z powodzeniem jest stosowana. Posługiwanie się nią w innych warunkach społeczno-prawnych wymaga adaptacji kulturowej (np. pytania dotyczące obecności broni w domu są istotne dla oceny ryzyka, jednak narzędziem używanym przy przestępstwach agresywnych w Polsce bywają najczęściej inne niż broń palna przedmioty, będące na wyposażeniu domu).

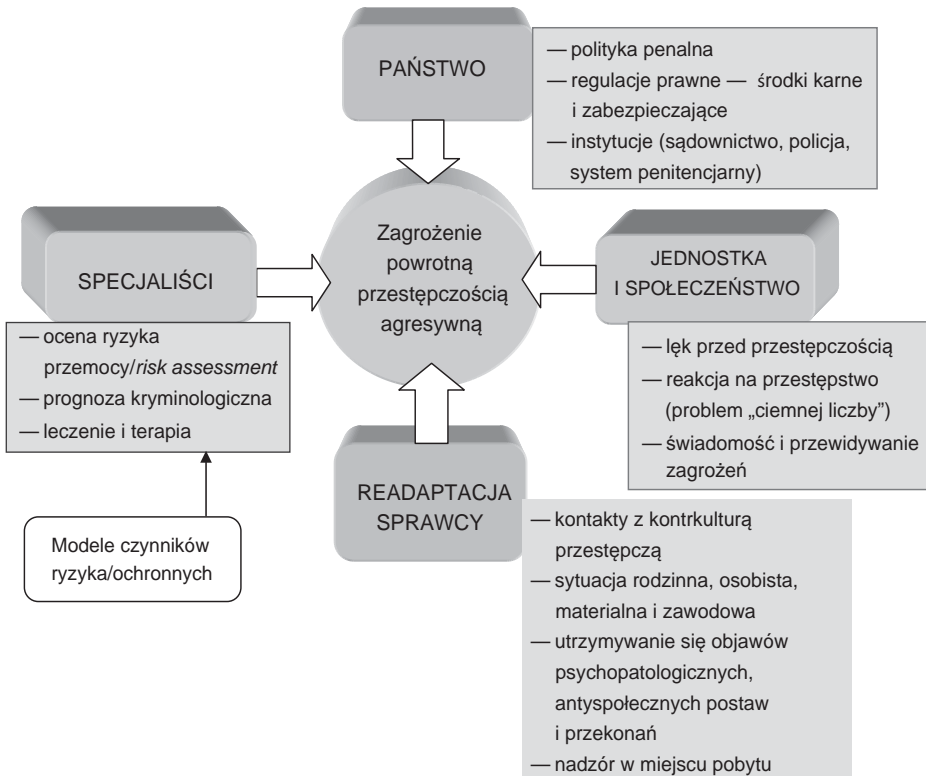
⁴⁷ G. de Becker, *Dar strachu*, tłum. A. Jankowski, Poznań 1998.

Czynniki wpływające na poziom zagrożenia powrotną przestępczością agresywną

Polityka kryminalna nakierowana na prewencję przestępstw agresywnych, metody oceny ryzyka ponownego wystąpienia aktów przemocy, skala recydywy wśród sprawców przestępstw agresywnych oraz społeczny kontekst zjawiska to zaledwie kilka wybranych aspektów dotyczących problematyki zagrożenia powrotną przestępczością agresywną. Należy zauważyć, że obszar zagadnień związanych z tego rodzaju przestępczością jest znacznie szerszy. Z perspektywy skutecznych, systemowych oddziaływań zapobiegawczych w tym obszarze kluczowa wydaje się kwestia określenia czynników wpływających na poziom zagrożenia ponownym przestępstwem agresywnym. Czynniki te zostały w sposób roboczy przedstawione na rysunku 1.

Rysunek 1

Główne czynniki wpływające na poziom zagrożenia powrotną agresją kryminalną

Źródło: opracowanie własne

Zgodnie z założeniami współczesnej kryminologii można przyjąć, że poziom zagrożenia powrotną przestępczością agresywną stanowi

wypadkową kilku wzajemnie ze sobą powiązanych grup czynników. Z jednej strony są to czynniki związane z działaniami państwa, jego instytucji i prowadzoną polityką penalną. Ich bezpośrednim celem jest ochrona społeczeństwa oraz zmniejszenie ryzyka recydywy wśród sprawców czynów z użyciem przemocy. Z drugiej strony zagrożenie powrotną przemocą kryminalną w znacznym stopniu zależy od (nieomówionych w niniejszym opracowaniu) czynników związanych z samym sprawcą, jakością jego procesu readaptacji społecznej i skutecznością podejmowanych wobec niego oddziaływań penitencjarnych, leczniczych czy terapeutycznych. Na poziom zagrożenia wydają się również wpływać zasygnalizowane wyżej czynniki związane ze społeczną percepcją i odbiorem zjawiska przestępczości. Czynniki te oddziałują na sposób zachowania się konkretnych jednostek, ich reakcję na sygnały zagrożenia oraz potencjał wiktyimizacyjny⁴⁸. Należy sądzić, że dla wzmocnienia efektywności interwencji nakierowanych na prewencję i obniżenie poziomu zagrożenia powrotną przemocą kryminalną, konieczne jest uwzględnienie zarówno czynników z każdego z wymienionych poziomów (instytucje państwa, specjaliści, jednostka i społeczeństwo, readaptacja sprawcy), jak i występujących wśród nich zależności.

Podsumowanie i wnioski

Zaprezentowany przegląd głównych obszarów badawczych dotyczących powrotnej przestępczości agresywnej potwierdza przyjęte na początku opracowania założenie o złożoności i wieloaspektowości tego zjawiska. Podsumowując omawianą problematykę, można stwierdzić, że użycie interdyscyplinarnego podejścia w odniesieniu do tej kategorii czynów przestępnych wydaje się najbardziej trafnym rozwiązaniem. Wyjście poza perspektywę analizy wyłącznie nauk prawnych daje szansę na wykorzystanie wiedzy specjalistycznej z zakresu innych dziedzin (jak chociażby psychologii sądowej) do opracowywania bardziej skutecznych rozwiązań legislacyjnych i instytucjonalnych. Drugi wniosek płynący z niniejszego opracowania dotyczy specyfiki działań prewencyjnych. Jak wspomniano, ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa agresywnego to wypadkowa wielu współistniejących czynników. Wydaje się zatem, że efektywne monitorowanie oraz — co za tym idzie — minimalizowanie zagrożenia przemocą kryminalną również wymaga podejścia systemowego. Podejścia, którego celem będzie osłabianie czynników ryzyka na każdym z poziomów ich oddziaływania: indywidualnym — związanych ze sprawcą, instytucji wymiaru sprawiedliwości oraz społecznej percepcji zagrożenia.

⁴⁸ Pewien wpływ na zachowanie zarówno sprawców, jak i pokrzywdzonych mają również kampanie społeczne, mogące stać się użytecznym narzędziem do walki z przestępczością.

Bibliografia

Literatura

- Becker G. de, *Dar strachu*, tłum. Jankowski A., Poznań 1998.
- Bieńkowska E., *Wiktymologia*, Warszawa 2018.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2007.
- Boer D.P. i in., *Manual for the Sexual Violence Risk — 20: Professional guidelines for assessing risk of sexual violence*, Vancouver 1997.
- Brennan T., Dieterich W., Ehret B., *Evaluating the predictive validity of the compas risk and needs assessment system*, "Criminal Justice and Behavior" 2009, Vol. 36, No. 1.
- Butcher J.N., Hooley J.M., Mineka S., *Psychologia zaburzeń. DSM-5*, tłum. Pikiel S., Sawicka-Chrapkiewicz A., Sopot 2017.
- Cartwright J.K. i in., *Predictive validity of HCR-20, START, and static-99R assessments in predicting institutional aggression among sexual offenders*, "Law and Human Behavior" 2018, Vol. 42, No. 1.
- Craig L.A., Browne K.D., *Metody oceny ryzyka recydywy przestępstw seksualnych*, „Dziecko krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2007, t. 6, nr 1.
- Czapska J. (red.), *Zapobieganie przestępczości przez kształtowanie przestrzeni. Teoria — badania — praktyka*, Kraków 2012.
- Czapska J., *Realistyczna triada, czyli jak można badać koordynację lokalnych działań na rzecz bezpieczeństwa* [w:] taż (red.), *Koordinacja działań lokalnych na rzecz bezpieczeństwa*, Kraków 2014.
- Filipkowski W., Pływaczewski E., Rau Z., *Wybrane prawne, kryminologiczne i kryminalistyczne aspekty badań nad przestępczością w Polsce* [w:] ciż (red.), *Przestępczość w XXI wieku. Zapobieganie i zwalczanie. Problemy prawno-kryminologiczne*, Warszawa 2015.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2017.
- Gierowski J.K., *Czynniki ryzyka przemocy i psychopatyczne zaburzenia osobowości u sprawców przestępstw seksualnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, t. 64/65.
- Gierowski J.K., *Uwagi psychologa sądowego o możliwości opiniowania o stopniu zagrożenia u osób objętych ustawą z 22 listopada 2013 r.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, t. 82.
- Gottschalk M., Ellis L., *Evolutionary and Genetic Explanations of Violent Crime* [w:] Ferguson C.J., *Violent crime: Clinical and social implications*, New York 2010.
- Gwóźdź K., *I żyją długo i „szczęśliwie”, czyli gdy ofiara nie chce pomocy* [w:] Stojer-Polańska J. (red.), *Przypadki kryminalne. Ciemna liczba przestępstw przeciwko kobietom*, Poznań 2019.
- Hirschi T.W., *Causes of delinquency*, Berkeley 1969.
- Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2016.

- Hołyst B., *Wiktymologia*, Warszawa 2011.
- Jasiński A., *Architektura w czasach terroryzmu. Miasto — przestrzeń publiczna — budynek*, Warszawa 2013.
- Jaśkiewicz-Obydzińska T., *Psychologiczna ocena osoby sprawcy czynu zabronionego* [w:] Gierowski J.K., Jaśkiewicz-Obydzińska T., Najda M., *Psychologia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2010.
- Kocaj O., *Przestępstwa seksualne — problemy wykrywczo-dowodowe* [w:] Stojer-Polańska J. (red.), *Przypadki kryminalne. Ciemna liczba przestępstw jako problem interdyscyplinarny*, Poznań 2018.
- Kuć M., *Wiktymologia*, Warszawa 2015.
- Lösel F., Farrington D.P., *Direct protective and buffering protective factors in the development of youth violence*, "American Journal of Preventive Medicine" 2012, Vol. 43 (2S1).
- Modrzejewska-Wójcik D., Mącznik G., *Zarządzanie ryzykiem — prawne, kliniczne i praktyczne kryteria oceny zagrożenia popełnienia kolejnego czynu zabronionego przez niepoczytalnego sprawcę* [w:] Gulla B., Niewiadomska I., Wysocka-Pleczyk M. (red.), *Białe plamy w psychologii sądowej*, Kraków 2010.
- Nowakowski K., Banasik M., *Protective factors: theoretical assumptions, measurement tools and diagnostic efficacy of the construct in risk assessment of violence in youth*, "Problems of Forensic Sciences" 2017, Vol. 109 (CIX).
- Pinińska-Róg D., Stojer-Polańska J., Michalec B., *Różne oblicza ciemnej liczby zabójstw* [w:] Stojer-Polańska J. (red.), *Przypadki kryminalne. Współpraca interdyscyplinarna przy badaniu ciemnej liczby przestępstw*, Poznań 2016.
- Quinsey V.L. i in., *Violent offenders: Appraising and managing risk*, Washington DC 1998.
- Sessar K., *Podstawowe założenia projektu Insecurities in European Cities z punktu widzenia kryminologii oraz socjologii miast* [w:] Krajewski K. (red.), *Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich*, Kraków 2008.
- Sreenivasan S. i in., *Actuarial Risk Assessment Models: A Review Of Critical Issues Related To Violence and Sex-Offender Recidivism Assessments*, "The Journal of the American Academy of Psychiatry and Law" 2000, Vol. 28.
- Stańdo-Kawecka B., *O koncepcji resocjalizacji w polskiej literaturze naukowej polemicznie*, „Probacja” 2010, t. 1.
- Vogel V. de i in., *SAPROF — wytyczne do oceny czynników ochronnych dotyczących ryzyka przemocy*, tłum. Nowopolski M. i in., Utrecht 2016.
- Wach E., *Specyfika przestępstw seksualnych z wykorzystaniem tzw. pigulek gwałtu* [w:] Stojer-Polańska J. (red.), *Przypadki kryminalne. Współpraca interdyscyplinarna przy badaniu ciemnej liczby przestępstw*, Poznań 2016.
- Webster C.D. i in., *HCR-20. Assessing the risk of violence. Version 2*, British Columbia 1997.
- Wójcik D., *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-*

-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa, „Prawo w Działaniu” 2013, t. 16.

Akty prawne

Ustawa z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny (DzU z 1997 r., nr 88, poz. 553 ze zm.).

Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (tekst jedn. DzU z 2020 r., poz. 63).

Ustawa z 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (DzU z 2014 r., poz. 24 ze zm.).

Inne

Harris A. i in., *Zasady kodowania STATIC-99. Poprawione — 2003*, tłumaczenie polskie i adaptacja do polskiego systemu sprawiedliwości karnej Szumski F., <www.static99.org/pdfdocs/Polish_coding_manual.pdf>, 13 listopada 2020 r.

MOSAIC threat assessment systems, <<https://www.mosaicmethod.com/>>, 26 listopada 2020 r.

Biuro Informacji i Statystyki CZSW, *Roczna informacja statystyczna za rok 2018*, s. 23, <<https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>>, 26 listopada 2020 r.

Słowa kluczowe: przestępczość agresywna, powrotność do przestępstwa, ocena ryzyka, przemoc, polityka kryminalna

Streszczenie: Wśród wielu społecznych zagrożeń związanych ze zjawiskiem przestępczości szczególne miejsce zajmują przestępstwa agresywne, popełniane z użyciem przemocy. Chociaż problematyka przestępstw agresywnych omawiana jest w literaturze kryminologicznej stosunkowo szeroko, to zagadnienia związane z powrotną przemocą kryminalną należą do rzadziej podejmowanych. Celem artykułu jest przybliżenie tego ważnego obszaru badawczego, przede wszystkim w aspekcie poświęconym ocenie ryzyka ponownego wystąpienia przemocy kryminalnej. Z podwójnej perspektywy — kryminologicznej i psychologii sądowej — scharakteryzowano zmiany w polityce penalnej wyznaczające współczesne podejście do prewencji przestępstw agresywnych oraz główne założenia nurtu *risk assessment*. Ponadto omówiono koncepcję czynników ryzyka i czynników ochronnych w etologii zachowań przestępczych, a także metody diagnostyczne i kierunki rozwoju w prognozowaniu recydywy u sprawców aktów przemocy. Zagrożenie ponowną przemocą kryminalną zostało ukazane również pod kątem ograniczeń w szacowaniu skali rozpowszechnienia zjawiska oraz w szerszym, społecznym kontekście — z uwzględnieniem problemu ciemnej liczby przestępstw. Przegląd wybranych zagadnień dotyczących agresywnej przestępczości powrotnej kończy podsumowanie zawierające propozycję modelu czynników wpływających na poziom zagrożenia tym rodzajem przestępstw. Czynniki związane z poziomem zagrożenia przemocą krymi-

nalną pogrupowano w cztery kategorie: 1) regulacje prawne i poziom instytucjonalny, 2) profesjonalna ocena ryzyka, 3) jakość społecznej readaptacji osadzonego po odbyciu kary za przestępstwo agresywne, 4) społeczna percepcja zagrożeń i postawy wobec przestępczości. Artykuł zarysowuje obszary, które wydają się istotne w dyskusji nad warunkami skutecznej prewencji agresji kryminalnej, akcentując potrzebę podejścia systemowego i wielowymiarowego.